

УДК 343.8:343.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.32>

АНАЛІЗ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Шкута Олег Олегович,

orcid.org/0000-0003-0395-5710

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінально-

правових дисциплін

(Одеський державний університет

внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті проведено аналіз відповідальності та призначення покарання за домашнє насильство.

Констатовано, що за вчинення домашнього насилля передбачається два види юридичної відповідальності: адміністративну і кримінальну. Адміністративна відповідальність передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення та настає за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого.

Кримінальна відповідальність передбачена статтею 126-1 Кримінального кодексу України та настає за вчинення умисного систематичного фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Систематичність домашнього насильства породжує кримінальну відповідальність.

У статті виділено ознаки домашнього насильства, а саме: наявність патерну (повторювані в часі інциденти множинних видів насильства); умисний характер протиправних дій; системна основа; усвідомлена протиправність; домінуванням однієї сторони над іншою; повна влада та контроль над постраждалою особою; настання шкоди; насильницькі дії у відносинах між близькими людьми; якщо вже є одна з форм домашнього насильства, висока ймовірність того, що й інші форми насильства можуть розвиватися.

Зазначено, що для сімейного конфлікту характерні: протистояння двох і більше сторін; зіткнення протилежних інтересів і поглядів; напруження при контактуванні; крайнє загострення суперечностей; позиції учасників є рівними або відносно рівними. Болючим питанням є призначення мінімального покарання за вчинення домашнього насильства, що породжує у кривдника думку, що за вчинення таких протиправних дій завжди можна знайти спосіб уникнути відповідальності.

У статті доведено, що при кваліфікації має місце дуже неоднозначне розмежування протиправних дій, які є побутовим конфліктом та домашнім насильством. Зазначено, що призначення мінімального покарання за вчинення домашнього насильства породжує у кривдника думку, що за вчинення таких протиправних дій завжди можна знайти спосіб уникнути відповідальності тому укладення угоди про примирення є дуже сумнівним питанням з позиції жертви, а також має складнощі у разі апеляційного оскарження судового рішення суду першої інстанції.

Ключові слова: юридична відповідальність, призначення покарання, домашнє насильство, кваліфікація, угода про примирення, запобігання злочинності, злочинність у сімейній сфері, насильницькі злочини.

ANALYSIS OF LEGAL LIABILITY AND PUNISHMENT FOR DOMESTIC VIOLENCE

Shkuta Oleh Olehovych,

orcid.org/0000-0003-0395-5710

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of Criminal
Law Disciplines

(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article analyzes the liability and punishment for domestic violence.

The author states that there are two types of legal liability for domestic violence: administrative and criminal liability. Administrative liability is provided for in Article 173-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses and is incurred for the commission of domestic violence, gender-based violence, i.e. intentional commission of any acts (actions or omissions) of a physical, psychological or economic nature (use of violence that did not result in bodily harm, threats, insults or harassment, deprivation of housing, food, clothing, other property or funds to which the victim has a legal right, etc.), which could have caused or caused harm to the victim's physical or mental health.

Criminal liability is provided for in Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine and is incurred for intentional systematic physical, psychological or economic violence against a spouse or former spouse or another person with whom the perpetrator is (was) in a family or close relationship, which leads to physical or psychological suffering, health disorders, disability, emotional dependence or deterioration in the quality of life of the victim. The systematic nature of domestic violence gives rise to criminal liability.

The article highlights the signs of domestic violence, namely: the presence of a pattern (repeated incidents of multiple types of violence over time); intentional nature of unlawful actions; systemic basis; conscious unlawfulness; dominance of one party over the other; full power and control over the victim; occurrence of harm; violent actions in relations between close people; if there is already one form of domestic violence, there is a high probability that other forms of violence may develop.

It is noted that family conflict is characterized by: confrontation between two or more parties; clash of opposing interests and views; tension in contact; extreme aggravation of contradictions; the positions of the participants are equal or relatively equal. A painful issue is the imposition of a minimum penalty for domestic violence, which gives rise to the idea that the offender can always find a way to avoid responsibility for committing such unlawful acts.

The article proves that in the course of qualification, there is a very ambiguous distinction between unlawful acts which are domestic conflict and domestic violence. It is noted that the imposition of a minimum penalty for domestic violence gives rise to the offender's opinion that there is always a way to avoid liability for committing such unlawful acts, and therefore, concluding a reconciliation agreement is a very questionable issue from the victim's perspective, and also has difficulties in case of appealing against a court decision of the court of first instance.

Key words: legal liability, sentencing, domestic violence, qualification, reconciliation agreement, crime prevention, family crime, violent crimes.

Постановка проблеми та її актуальність. Нестабільні умови життя в умовах воєнного стану в Україні, вплив негативних зовнішніх чинників не лише ускладнили процес запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням у сімейній сфері взагалі, а й породили збільшення випадків домашнього насильства зокрема. Виклики сьогодення стають справжнім випробовуванням для підтримання «здорової атмосфери» в українських сім'ях. Вивчення статистики насильницьких кримінальних правопорушень, як проступків так і злочинів засвідчив, що рівень домашніх насильств з кожним роком зростає.

Так, у 2019 р. зареєстровано 1068 досліджуваного роду кримінальних правопорушень, у 2020 р. – 2213, у 2021 р. – 2432. У 2022 р. спостерігається спад до 1498, проте його можна пояснити початком повномасштабного вторгнення, подекуди неможливістю захисту жертв злочинності у сімейній сфері, зокрема в зонах наступу та бойових дій. Але вже у 2023 р. рівень облікованих випадків домашніх насильств зріс до 2705 [1].

Метою статті є аналіз виконання судових рішень за вчинення домашнього насильства, виявлення проблемних питань кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у вивчення насильницької злочинності у сімейній сфері зробили і не зупиняються у своїх дослідженнях такі вітчизняні учені, як І. Г. Богатирьов, А. І. Богатирьов, Б. М. Головкін, А. Ю. Гантчук, О. М. Гумін, О. М. Джужа, А. Ф. Зелінський, М. Г. Кузнецов, Ю. С. Лимаренко, Л. П. Оніка, А. С. Лукаш, М. С. Пузирьов, Д. М. Тичина, О. О. Шкута та інші.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чітко вирізняє види домашнього насильства, а саме:

– **фізичне насильство** – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

– **сексуальне насильство** – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

– **психологічне насильство** – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

– **економічне насильство** – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [2].

За вчинення домашнього насильства передбачається два види юридичної відповідальності, а саме адміністративна та кримінальна. Адміністративна відповідальність передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення та настає за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто

умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого [3].

Кримінальна відповідальність передбачена статтею 126-1 Кримінального кодексу України та настає за вчинення умисного систематичного фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Систематичність домашнього насильства породжує кримінальну відповідальність [4].

У постанові ККС ВС від 25 лютого 2021 року у справі № 583/3295/19 зазначено, що закінченим домашнє насильство вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази [5].

Прикладом є справа № 357/2433/21. Так, 03 серпня 2020 року, о 15:28 годині, ОСОБА_4 за адресою спільного проживання, вчинив сварку зі своєю донькою ОСОБА_6, під час якої умисно ображав її нецензурною лайкою та погрожував фізичною розправою, чим вчинив психологічне насильство відносно доньки та в подальшому був притягнутий до адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 173-2 КУпАП.

16 серпня 2020 року, о 22:30 годині, ОСОБА_4 за адресою спільного проживання, вчинив сварку зі своєю донькою ОСОБА_6, під час якої ображав нецензурною лайкою, погрожував фізичною розправою та намагався затіяти бійку, чим вчинив психологічне насильство відносно доньки та в подальшому був притягнутий до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП.

Крім того, 31 серпня 2020 року близько 17:00 години ОСОБА_4 за адресою спільного проживання, вчинив сварку зі своєю донькою ОСОБА_6, під час якої висловлювався в її адресу нецензурною лайкою, принижував її честь і гідність та погрожував фізичною розправою, чим вчинив психологічне насильство відносно доньки та в подальшому ОСОБА_4 було винесено «терміновий заборонний припис» терміном на одну добу.

Також, 11 січня 2021 року ОСОБА_4 за адресою спільного проживання, вчинив сварку зі своєю донькою ОСОБА_6, під час якої висловлювався в її адресу нецензурною лайкою, принижував її честь і гідність, погрожував фізичною розправою та наніс тілесні ушкодження у вигляді синців.

Отже, ОСОБА_4 умисно, систематично вчиняв психологічне насильство щодо своєї доньки ОСОБА_6 і суд ухвалив визнати ОСОБА_4 винуватим у вчиненні злочину передбаченого ст. 126-1 КК України [6]. Даний приклад демонструє, що саме систематичність вчинення протиправних насильницьких дій призвели до призначення кримінальної відповідальності.

Наступним складним питанням кваліфікації виступає різниця між «конфліктом» та «насильством». Можна виділити наступні ознаки домашнього насильства: наявність патерну (повторювані в часі інциденти множинних видів насильства); умисний характер протиправних дій; системна основа; усвідомлена протиправність;

домінуванням однієї сторони над іншою; повна влада та контроль над постраждалою особою; настання шкоди; насильницькі дії у відносинах між близькими людьми; якщо вже є одна з форм домашнього насильства, висока ймовірність того, що й інші форми насильства можуть розвиватися.

Натомість, для конфлікту характерні: протистояння двох і більше сторін; зіткнення протилежних інтересів і поглядів; напруження при контактуванні; крайнє заострення суперечностей; позиції учасників є рівними або відносно рівними [16, с. 480].

Цікавим прикладом виступає справа № 748/921/23. У мотивувальній частині Чернігівським районним судом Чернігівської області встановлено, що неоднократно кривдник вчиняв сімейні сварки зі своєю матір'ю, під час яких висловлювався на неї нецензурною лайкою та погрожував їй, чим завдав шкоди фізичному та психічному здоров'ю останньої. Дані правопорушення суд 8 разів кваліфікував як конфлікт і притягав кривдника до адміністративної відповідальності із призначенням адміністративного стягнення у виді штрафу у сумі 340 грн. 00 коп кожного разу. І лише дії, які кривдник вчинив 01.02.2023, близько 11 год. 45 хв. описані, як умисні, систематичні, протиправні дії, спрямовані на вчинення домашнього насильства відносно своєї матері. Діючи умисно, вчинив стосовно останньої психологічне насильство, а саме: ображав її нецензурною лайкою, принижував, погрожував фізичною розправою, що призвело до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої особи. Чернігівським районним судом Чернігівської області ухвалив притягнути винного до кримінальної відповідальності, передбаченої ст. 126¹ КК України, проте призначено покарання у виді 240 (двохсот сорока) годин громадських робіт, запобіжний захід не призначався [7].

Також слід відмітити, що постанова ККС ВС від 14 червня 2022 року у справі № 585/3184/20 (провадження № 51-5266км21) міститься висновок про те, що попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності вчинення протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб і настання конкретних наслідків, які визначені законодавцем як більш тяжкі, ніж ті, що зазначені в законодавстві України про адміністративні правопорушення, не свідчить про подвійне притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а підтверджує систематичність дій винуватої особи [8]. Використання висновку даної постанови ККС ВС при притягненні кривдника до відповідальності наглядно демонструє вищезазначений приклад [14, с. 133].

А от цікавими є Постанови Голосіївського районного суду м. Києва № 752/4484/22 [9] та № 752/10190/20 [10]. Суддя шаблонно встановлює, що правопорушник вчинив психологічне насильство, що могло спричинити психологічну шкоду здоров'ю постраждалої особи. І в обох випадках постановляє звільнення від адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, а мірою покарання є усне зауваження [15, с. 79].

Ми бачимо звільнення від відповідальності за вчинення домашнього насильства. Потрібно наголосити, що такого роду безкарність породжує у кривдника думку, що за вчинення таких протиправних дій завжди можна знайти спосіб уникнути відповідальності [17, с. 215].

Відповідно до ч.2 ст. 75 КК України суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від

відбування покарання з випробуванням [4]. У п. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України зазначено, що угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника [11]. Водночас на практиці виникають сумніви, чи може суд встановити, хто ініціатор угоди та наскільки вона добровільна [14, с. 135]. Згідно з моніторингом судової практики угоду про примирення уклали у 29% випадків. З них між обвинуваченим чоловіком та потерпілою дружиною / колишньою дружиною / співмешканкою у 64% випадків укладено угоду про примирення, між обвинуваченими дітьми й потерпілими батьками (як правило, похилого віку) – у 32%, а відповідно, між обвинуваченими батьками й потерпілими дітьми – у 4% випадків [12].

Потрібно відмітити, що наслідками укладення угоди про примирення є особливості її оскарження підозрюваним, потерпілою особою або прокурором в апеляційному порядку (лише з підстав, передбачених у ч. 3 ст. 394 КПК України) [11].

Потерпіла особа прямо не зазначена у ч. 4 ст. 394 КПК України як суб'єкт апеляційного оскарження вироку на підставі угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) [11].

Водночас у постанові Верховного Суду України від 03 березня 2016 року у справі №5-347к15 суд зауважив, що відсутність «інших осіб» у вичерпному переліку суб'єктів оскарження, передбаченому статтею 394 КПК, за умови, що судові рішення стосуються їх прав, свобод та інтересів, не є перешкодою у доступі до правосуддя та звернення до суду вищої інстанції, що передбачено ч. 2 ст. 24 цього Кодексу [13].

Висновки та пропозиції. Отже, проведений нами аналіз юридичної відповідальності за домашнє насильство дозволяє зробити наступні висновки:

- 1) при кваліфікації дуже неоднозначне розмежування протиправних дій, які є побутовим конфліктом та домашнім насильством;
- 2) призначення мінімального покарання за вчинення домашнього насильства породжує у кривдника думку, що за вчинення таких протиправних дій завжди можна знайти спосіб уникнути відповідальності;
- 3) укладення угоди про примирення є дуже сумнівним питанням з позиції жертви, а також має складнощі у разі апеляційного оскарження вироку.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та результати їх розслідування (2019-2023 рр.). URL: <https://gp.gov.ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення: 04.11.2024 р.).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 04.11.2024 р.).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10Text> (дата звернення: 04.11.2024 р.).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.11.2024 р.).
5. Постанова ККС ВС від 25 лютого 2021 року у справі № 583/3295/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95213443&red=1000033faa38c89ba39fba71a8c4d01e6be1e0&d=5> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

6. Вирок Білоцерківського міськрайонний суд Київської області у справі № 357/2433/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96950225> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

7. Вирок Чернігівський районний суд Чернігівської області від 20 вересня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113587976> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

8. Постанова ККС ВС від 14 червня 2022 року у справі № 585/3184/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301745> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

9. Постанова Голосіївського районного суду м. Києва № 752/4484/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104530640> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

10. Постанова Голосіївського районного суду м. Києва № 752/10190/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90930585> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.11.2024).

12. Відповідальність за домашнє насильство під час війни: судова практика. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vidpovidalnist-zadomashne-nasilstvo-pid-chas-viyni-sudova-praktika.html> (дата звернення: 04.11.2024).

13. Постанова Верховного Суду України від 03 березня 2016 року у справі № 5-347к15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56939749> (дата звернення: 04.11.2024).

14. Шкута О. О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2021. № 49. С. 132–135. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc49/30.pdf>

15. Шкута О. О. Проблема доведення суб'єктивної сторони вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину. *Юридичний вісник: наук. журн. Одеса, ОДУВС*, 2020. Вип. 1. С. 77–84. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16847/%d0%9e.%20%d0%a8%d0%ba%d1%83%d1%82%d0%b0%20%d0%9f%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%bb%d0%b5%d0%bc%d0%b0%20%d0%b4%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d1%81%d1%83%d0%b1%e2%80%99%d1%94%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%b2%d0%bd%0%be%d1%97%20%d1%81%d1%82%d0%be%d1%80%d0%be%d0%bd%d0%b8%20%d0%b2%d1%87%d0%b8%d0%bd%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d0%b7%d0%b0%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%bc%20%d1%83%20%d0%bc%d1%96%d1%81%d1%86%d1%8f%d1%85%20%d0%bd%d0%b5%d1%81%d0%b2%d0%be%d0%b1%d0%be%d0%b4%d0%b8%20%d0%bd%d0%b0%d1%81%d0%b8%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b8%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b3%d0%be%20%d0%b7%d0%bb%d0%be%d1%87%d0%b8%d0%bd%d1%83.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

16. Шкута О. О. Суб'єктивна сторона насильницького злочину, вчиненого в місцях несвободи. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: матеріали між нар. практи. інтернет конф. 6–7 лютого 2020. Дніпро, 2020. Т. 3. 530 с. (479–482) «WayScience»*.

17. Шкута О. О. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. Вип. 1. С. 213–216. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/items/95b82950-23e6-475d-8ca0-8666ca13647d>